

УДК 65.050.12

Лучик М.В.

Подільський державний аграрно–технічний університет

МЕТОДИКО–МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ

В статті обґрунтовано необхідність забезпечення економічної безпеки аграрної галузі як складової національної безпеки. Визначено об'єктно–суб'єктні відносини в системі економічної безпеки галузі. Запропоновано класифікацію загроз економічної безпеки аграрної галузі. Розглянуті методи оцінки забезпечення економічної безпеки аграрної галузі.

Ключові слова: економічна безпека, система економічних інтересів, загрози і ризики, економічна безпека аграрної галузі.

Luchik M.

METHOD AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO ECONOMIC SECURITY OF AGRICULTURAL SECTOR

This article substantiates the necessity of ensuring economic safety of the agricultural sector as a component of national safety. The object and subject relations in the system of the economic safety of agrarian industry are defined. Classification of threats to the economic safety of the agricultural sector is suggested. The methods of evaluation of the economic safety of the agricultural sector are considered.

Keywords : economic safety , a system of economic interests, threats and risks , economic safety of the agricultural sector.

Лучик М.В.

МЕТОДИКО–МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ОБЕСПЕЧЕНИЮ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ АГРАРНОЙ ОТРАСЛИ

В статье обоснована необходимость обеспечения экономической безопасности аграрной отрасли как составляющей национальной безопасности. Определены объектно–субъектные отношения в системе экономической безопасности отрасли. Предложена классификация угроз экономической безопасности аграрной отрасли. Рассмотрены методы оценки экономической безопасности аграрной отрасли.

Ключевые слова: экономическая безопасность, система экономических интересов, угрозы и риски, экономическая безопасность аграрной отрасли.

Лучик М.В.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Внаслідок глобалізації національна економіка, хоча і зберігає свою специфіку, стає все більш відкритою для зовнішнього світу і відчуває суттєвий вплив процесів, що протікають у ньому. Тому галузева політика є важливим інструментом підвищення рівня економічної безпеки.

Розвиток аграрного виробництва є життєво важливим для України. До конкурентних переваг сільського господарства України можна віднести майже унікальне поєднання ресурсів для виробництва сільськогосподарської продукції й близькість до міжнародних ринків, а також те, що забезпеченість земельними ресурсами в господарствах України в середньому значно вища, ніж у європейських країнах. Без ефективної системи економічної безпеки неможливо забезпечити реальний успіх вітчизняної аграрної галузі, досягнення провідних позицій на світовому ринку та забезпечення довготривалого ефективного функціонування в конкурентному ринковому середовищі. Забезпечення економічної безпеки аграрної галузі є гарантією продовольчої безпеки країни, розвитку інших галузей, а також сільських територій.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Питання забезпечення економічної безпеки держави, регіону розглядаються багатьма вченими, як вітчизняними, так і зарубіжними. Однак на галузевому рівні ця проблема досліджується слабо. Серед закордонних вчених питанням забезпечення економічної безпеки галузі присвячені наукові праці С. Басалая, С. Волкова, Н. Кулагіної, М. Мясниковича, С. Полоніка, В. Пузікова, А. Семіна, А. Светлакова та інших.

Питанням економічної безпеки аграрної галузі та агропромислового комплексу в цілому присвячені праці вітчизняних вчених В. Богачова, О. Гривківської, В. Жмуденко, О. Кириченка, М. Маліка, В. Ткаченко та інших. Однак на сьогодні проблема забезпечення безпеки аграрної галузі як елемента соціально-економічного спрямування найважливіших макроекономічних і фінансових процесів представляється методологічно та програмно слабкозабезпеченою.

Цілі статті. Метою статті є дослідження методологічних і методичних підходів забезпечення економічної безпеки аграрної галузі держави.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. При побудові системи забезпечення економічної безпеки білоруські науковці Мясникович М.В., Полоник С.С., Пузиков В.В. пропонують виділяти безпосередньо об'єкти економічної безпеки і об'єкти впливу, забезпечення (захисту) економічної безпеки. До перших відносяться інтереси і система економічних відносин, до других – елементи економічної системи. І через вплив на об'єкти забезпечення (захисту) здійснюється вплив загроз на об'єкти економічної безпеки [1, с.23].

Об'єктом економічної безпеки є те, що безпосередньо потребує захисту і на що спрямовані дестабілізуючі дії. При визначенні об'єкта економічної безпеки необхідно в обов'язковому порядку враховувати два аспекти: його структурний рівень і функціональну приналежність. Виділення об'єктів забезпечення економічної безпеки (об'єктів захисту) виглядає правомочним, оскільки дозволяє в теоретичному плані врахувати всі аспекти функціонування економічних відносин і реалізації економічних інтересів, а в практичному плані – більш детально визначити загрози економічній безпеці.

З методологічних позицій економічну безпеку галузі в структурному розрізі слід визначати як стан системи економічних відносин між виробниками і споживачами, суб'єктами господарювання галузі і державними інститутами (у рамках національної економіки і в сфері зовнішньоекономічної діяльності), який забезпечує можливість повної реалізації і захищеність життєво важливих економічних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз через досягнення збалансованості інтересів кожного з учасників відносин.

У функціональному плані економічна безпека галузі повинна розглядатися як процес забезпечення, досягнення єдності життєво важливих інтересів; виявлення та попередження загроз; протидія суб'єктам загроз, що фактично буде забезпечувати створення і зміцнення умов надійного функціонування галузі національної економіки в ході її розвитку.

В якості суб'єктів, тобто джерел загроз інтересам в економічній сфері, можуть виступати окремі особистості, групи людей, громадські організації, політичні партії, владні структури як даної держави, так і інших держав, а також природа, різні технічні системи та інші результати науково-технічної діяльності людини.

Під загрозою економічній безпеці галузі національної економіки Басалай С.І. розуміє сукупність факторів та умов, що створюють

небезпеку для нормального функціонування галузей національної економіки відповідно до їх цілей і завдань [2].

Оцінка загроз і ризиків економічній безпеці передбачає ідентифікацію негативних впливів, визначення змін сили впливу негативних впливів на економічну безпеку в періоді, а також виявлення можливих змін економічної системи адекватних впливу негативних впливів. Загрози, як і економічна безпека в цілому, мають комплексний характер і виявляються на різних рівнях системи.

Можна класифікувати загрози економічній безпеці за такими ознаками: місцем виникнення; залежно від джерела виникнення загрози; ступенем ймовірності виникнення; рівнем прогнозованості; ступенем ймовірності реалізації загроз; залежно від поширення дії негативного впливу на галузь; тривалістю дії загрози; характером спрямування загроз (рис. 1).

Таким чином, загрози для системи економічних відносин та інтересів аграрній галузі тільки ззовні проявляються як загрози для її матеріальних об'єктів. Насправді, під загрозою галузі перебуває система її інтересів. Для мінімізації загроз аграрній галузі та створення умов та реалізації її інтересів суб'єкти управління, наявними в їх розпорядженні методами (економічними, правовими тощо) формують економічне середовище та контролюють виконання всіма учасниками системи "правил поведінки". О. Кальмук стверджує, що в механізмі забезпечення економічної безпеки об'єктивно мають поєднуватися ринкові й державно–адміністративні методи й важелі. Таке поєднання проявляється у використанні економічних важелів управління забезпеченням економічної безпеки. Економічні (ринкові) важелі регламентуються адміністративно–правовими методами. У свою чергу, адміністративні методи спираються на певну правову базу й використовують ринкові важелі регулювання процесу забезпечення економічної безпеки [3, с.42].

Підходи до оцінки рівня забезпечення економічної безпеки аграрної галузі повинні будуватись на комплексному використанні сучасних методів, таких як системний, ресурсно–функціональний, індикаторний, проблемно–цільовий.

Системний підхід, заснований на врахуванні особливостей функціонування аграрної галузі як структурного елементу національної економіки. Як зазначено в Стратегії розвитку аграрного сектора економіки (на період до 2020 року), яка розроблена Міністерством аграрної політики та продовольства України разом з

Національною академією аграрних наук України, аграрний сектор України з його базовою складовою, сільським господарством є системоутворюючим в національній економіці, що формує фактори збереження суверенності держави – продовольчу та у визначених межах економічну, екологічну та енергетичну безпеку держави, забезпечує розвиток технологічно пов'язаних галузей національної економіки, утворює ринок сільськогосподарської продукції та продовольства [4].

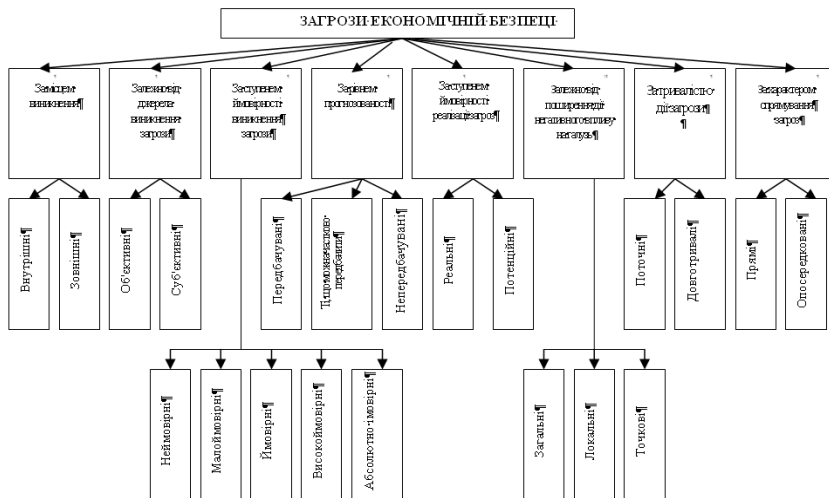


Рис. 1. Класифікація загроз економічній безпеці аграрній галузі

Отже, системний підхід дає можливість врахувати роль держави у регулюванні розвитку аграрного сектора економіки регіонів. Також використання системного підходу дозволяє визначити "характер взаємозалежності і взаємозв'язків окремих видів сільськогосподарської діяльності, які забезпечують виробництво, зберігання, переробку, а також реалізацію сільськогосподарської продукції населенню" [5].

Ресурсно–функціональний підхід дозволяє оцінити рівень стану складових економічної безпеки аграрної галузі та ефективність використання її ресурсного потенціалу. Такий метод передбачає визначення рівня економічної безпеки аграрної галузі з використанням сукупного критерію, що розраховується на основі висновків кваліфікованих експертів. Однак як зазначає Т.Г. Васильців, ефективність використання ресурсів підприємств тільки до певної міри характеризує економічну безпеку, оскільки відображає не стільки

міру гармонізації їх інтересів із інтересами суб'єктів зовнішнього середовища, скільки такі внутрішні особливості діяльності, як рівень прогресивності технологічного процесу, управління ним і персоналом [6, с.85]. Твердження автора можна безпосередньо застосувати до економічної безпеки галузі. Ресурсно-функціональний підхід до оцінки рівня економічної безпеки аграрної галузі є досить широким і спроба охопити всі функціональні її складові може призвести лише до "певного розмивання" проблеми.

При індикаторному підході рівень економічної безпеки визначається за допомогою так званих індикаторів. Формування системи індикаторів і розрахунок інтегрального індикатора економічної безпеки передбачені Концепцією економічної безпеки України [7] і наведені в Методиці розрахунку рівня економічної безпеки України, затвердженій Міністерством економіки України в 2007 р. [8]. Система індикаторів економічної безпеки дозволяє завчасно виявити небезпеку галузі та вжити заходів щодо її попередження. Найвища ступінь безпеки досягається за умови, якщо весь комплекс показників перебуває в межах допустимих меж своїх порогових значень.

Російський науковець Т.Ю. Феофілова стверджує, що коли система забезпечення економічної безпеки виявилася нездатною чинити опір, то необхідно застосовувати заходи з мінімізації впливу негативних впливів на економічну систему в цілому. І тут слід виділити два етапи:

перший спрямований на формування порогових значень показників, що характеризують стан соціально-економічної системи;

другий – розробка та реалізація заходів щодо недопущення відхилень фактичних значень від порогових або їх відновленню до необхідного діапазону [9, с. 20].

Під пороговими значеннями розуміють граничні значення величин, недотримання яких перешкоджає нормальному ходу розвитку різних елементів відтворення, призводить до формування негативних, руйнівних тенденцій в галузі економічної безпеки. Методологічною основою визначення кількісних параметрів порогових значень економічної безпеки є вибір індикатора, прийнятого в якості вихідного для розрахунку. Оскільки головним національним інтересом країни в галузі економіки є забезпечення гідного життя кожного громадянина, тому цей індикатор має бути

вихідним для визначення порогового значення величини ВВП і ряду інших пов'язаних з ним показників.

Як стверджує Сенчагов В.К., порогові значення реального сектора та його галузевого рівня – це подальша деталізація національних інтересів в галузі виробництва і загроз економічній безпеці в цій сфері. Вони характеризують такі сторони економічної безпеки, як продовольча, паливно–енергетична, інфраструктурна, технологічна тощо. Значною мірою тут відображаються проблеми життєзабезпечення. У цю ж групу мають увійти, на думку автора, порогові значення, що характеризують загрози, які стоять на межі між економічними та іншими аспектами безпеки, наприклад, демографічним, оборонно–промисловим, а також загрозу у вигляді недостатності стратегічних запасів тощо. Деякі порогові значення цієї групи, включені у відповідні доктрини безпеки (наприклад, енергетичну, продовольчу, оборонно–промислову), затверджуються тими органами, які приймають самі доктрини [10, с.123].

Також галузеві аспекти забезпечення державних інтересів у рамках запобігання загроз розвитку економіки пов'язані, по–перше, з рівнем конкурентоспроможності окремих галузей і попитом їх продукції на ринку, по–друге, з техніко–технологічним рівнем стану галузі, по–третє, з наявністю потенціалу розвитку (рівнем ресурсного забезпечення, інвестиційною привабливістю галузі).

У Стратегічних напрямках розвитку аграрного сектора економіки до 2020 року за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель–Веселяка зазначено, що ефективний розвиток даної галузі економіки призначений забезпечити продовольчу безпеку держави, виробництво високоякісної сільськогосподарської продукції в обсягах, достатніх для задоволення потреб населення і переробних галузей, та надійну економічну основу соціально–економічного розвитку українського села [11, с.7–8].

Отже, економічна безпека аграрної галузі – це в кінцевому рахунку продовольча насиченість і збалансоване харчування українського населення, забезпеченість ресурсами для виробництва, і здатність до динамічного економічного розвитку сільських територій. Тому система індикаторів економічної безпеки аграрної галузі повинна відображувати оцінку забезпечення фінансової стійкості та платоспроможності сільськогосподарських підприємств; забезпечення конкурентоспроможності виробленої продукції; продуктивності тварин та урожайності сільськогосподарських культур з метою самозабезпечення за видами продукції; ступеня зносу

сільськогосподарської техніки; темпів змін продуктивності праці порівняно з темпами змін її оплати; рівень державної підтримки у покритті виробничих витрат галузі; рентабельність у розрізі галузей без і з урахуванням рівня державної підтримки.

Оцінити стан забезпечення економічної безпеки аграрної галузі можна також проблемно-цільовим методом. Так, В. Забродський запропонував використовувати для оцінки економічної безпеки підхід, що відображає принципи та умови програмно-цільового управління і розвитку. Згідно такої методики оцінка економічної безпеки ґрунтується на інтеграції сукупності показників, що визначають її рівень. При цьому використовується декілька рівнів інтеграції показників і такі методи їх аналізу, як кластерний та багатовимірний [12, с.36]. Однак підхід відрізняється високим рівнем складності і реалізується, як правило, з використанням методів математичного аналізу.

Отже, слід зауважити, що яким би методом не проводилася оцінка безпеки галузі, отриманий результат буде носити дещо суб'єктивний характер, оскільки вибір порогових значень індикаторів безпеки, використання експертних оцінок та оцінка ймовірності майбутніх небажаних подій в галузі та завданої їй шкоди здійснюється суб'єктом.

Висновки. Таким чином, сільськогосподарське виробництво в Україні можна віднести до ризикованих видів господарської діяльності. Функціонування галузі здійснюється в умовах жорсткої конкуренції з подібними галузями у глобальному масштабі, що підвищує загрозу її економічній безпеці, а також посилює необхідність регулювання умов функціонування суб'єктів галузі на макrorівні. Економічна безпека галузей формує економічну безпеку держави і суспільства. Безпека галузі сільського господарства забезпечується з метою ефективного використання потенціалу сільських територій, підвищення конкурентоспроможності галузей національної економіки, забезпечення продовольчої безпеки держави.

Моніторинг зовнішніх загроз і ризиків аграрної галузі дозволить вчасно реагувати на них і підвищити її інвестиційну привабливість, конкурентоспроможність вітчизняної сільськогосподарської продукції, розвинути внутрішній ринок, покращити інфраструктуру сільських територій і зберегти трудовий потенціал села. Правильно обрана ефективна галузева політика повинна базуватися на розробленій національній програмі розвитку

галузі сільського господарства, в основі якої програмно–цільовий підхід багаторівневого розвитку з орієнтацією на стійкий розвиток сільських територій та пріоритетних галузей аграрного виробництва, їх модернізацію, що забезпечить розвиток відтворювальних процесів аграрного виробництва, досягнення фінансової стійкості товаровиробників, регулювання ринків аграрної продукції, сировини і продовольства, державну підтримку і захист економічних інтересів сільських товаровиробників і забезпечення їх економічної безпеки.

1. Мясникович М.В. Управление системой обеспечения экономической безопасности / М.В. Мясникович, С.С. Полоник, В.В. Пузиков. – Мн.: ИООО «Право и экономика». 2005. – 264 с.
2. Басалай С.И. Инвестиционное обеспечение экономической безопасности отрасли национальной экономики / С.И. Басалай // Транспортное дело России. – 2009. – №2. – С.54–55.
3. Кальмук О. Механізми забезпечення економічної безпеки України / О. Кальмук // Схід. – 2011. – №2(109). – С. 40–42.
4. Стратегія розвитку аграрного сектора економіки (на період до 2020 року) з внесеними змінами і доповненнями НААН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uaan.gov.ua/sites/default/files/strateg_do_2020r.pdf.
5. Ищук С.И. Агропромышленный комплекс / С.И. Ищук, М.Д. Пистун, Д.М. Стеченко – К.: Высшая школа, 1986. – 354 с.
6. Васильців Т. Г. Фінансово–економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення: монографія / Т.Г. Васильців, В.І. Волошин, О.Р. Бойкевич, В.В. Каркавчук [за ред. Т.Г. Васильціва]. – Львів: Видавництво, 2012. –386 с.
7. Концепція економічної безпеки України / кер. проекту В. М. Геєць; Ін–т екон. прогнозування НАН України. – К.: Логос, 1999. – 56 с.
8. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1022.4251.0>.
9. Феофилова Т.Ю. Риски и угрозы экономической безопасности: идентификация, оценка и противодействие влиянию / Т.Ю. Феофилова //Бизнес, менеджмент и право. – 2010. –№ 1. – С. 19–23.
10. Экономическая безопасность России: Общий курс: Учебник / Под ред. В.К. Сенчагова. 2–е изд. – М.: Дело, 2005. – 896 с.
11. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року /за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель–Веселяка. – К. : ННЦ “ІАЕ”, 2012. – 182 с.
12. Забродский В.А. Теоретические основы оценки экономической безопасности отрасли и фирмы / В. А. Забродский, Н. Капустин // Бизнес–информ. – 1999. – № 15–16. – С.35–37.